

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOIIY FAOLLIGINI
RIVOJLANTIRISHNI BOSHQARISH****Nurullayeva Ugulxon Ergashboyevna**

Turan International University "Gumanitar fanlar va pedagogika" kafedrası
o'qituvchisi, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: nurullayeva_ugulxon@gmail.com

Abdusattorova Shaxzoda Qaxramon qizi

Turan International University, S.BT-22-07 guruh talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishni samarali boshqarishning pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Ijtimoiy faollik boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchining jamoada muloqot qilishi, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi, turli tadbirlarda faol ishtirok etishi, tashabbus ko'rsatishi, o'z fikrini erkin ifodalashi va jamoaviy qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etishi bilan tavsiflanadi. Tadqiqotda ijtimoiy faollikni rivojlantirishda hamkorlikdagi ta'lim, interfaol metodlar, guruhli topshiriqlar, loyiha faoliyati, rolli o'yinlar, rag'batlantirish, refleksiya va pedagogik monitoringning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchining boshqaruvchi emas, balki tashkilotchi, yo'naltiruvchi va pedagogik qo'llab-quvvatlovchi sifatidagi roli asoslab beriladi. Zamonaviy ijtimoiy-emotsional ta'lim yondashuvlari o'quvchilarning ijobiy munosabatlari, ijtimoiy xulqi va ta'lim jarayonidagi ishtirokini rivojlantirish bilan bog'liqligi ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy faollik, boshlang'ich ta'lim, o'quvchi, pedagogik boshqaruv, hamkorlik, tashabbuskorlik, ijtimoiy-emotsional ta'lim, interfaol metodlar.*

Аннотация. *В данной статье анализируются педагогические основы эффективного управления развитием социальной активности учащихся начальной школы. Социальная активность на этапе начального образования характеризуется общением ученика в команде, сотрудничеством со сверстниками, активным участием в различных видах деятельности, проявлением инициативы, свободным выражением своего мнения и участием в процессе коллективного принятия решений. В исследовании подчеркивается важность кооперативного обучения, интерактивных методов, групповых заданий, проектной деятельности, ролевых игр, мотивации, рефлексии и педагогического мониторинга в развитии социальной активности. Также обосновывается роль учителя как организатора, наставника и педагогического помощника, а не как руководителя. Показано, что современные социально-эмоциональные образовательные подходы связаны с развитием позитивных установок, социального поведения и участием учащихся в образовательном процессе.*

Ключевые слова: социальная активность, начальное образование, ученик, педагогическое управление, сотрудничество, инициатива, социально-эмоциональное воспитание, интерактивные методы.

Abstract. *This article analyzes the pedagogical foundations for effectively managing the development of social engagement among primary school students. At the primary education stage, social engagement is characterized by a student's ability to communicate within a group, collaborate with peers, actively participate in various activities, show initiative, freely express opinions, and take part in collective decision-making processes. The study highlights the importance of collaborative learning, interactive methods, group assignments, project-based activities, role-playing games, encouragement, reflection, and pedagogical monitoring in fostering social engagement. Furthermore, the role of the teacher is defined not merely as a manager, but as an organizer, facilitator, and provider of pedagogical support. The study also demonstrates the link between modern social-emotional learning approaches and the development of students' positive attitudes, social behavior, and active participation in the educational process.*

Key words: social engagement, primary education, student, pedagogical management, collaboration, initiative, social-emotional learning, interactive methods.

Kirish. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim oldida turgan muhim vazifalardan biri o'quvchilarga faqat akademik bilimlarni berish emas, balki ularni ijtimoiy munosabatlarga faol kirisha oladigan, mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor va hamkorlikka tayyor shaxs sifatida shakllantirishdan iborat. Boshlang'ich sinf davrida bolaning tengdoshlari, o'qituvchisi va atrofidagi boshqa shaxslar bilan munosabatlari kengayib boradi. Shu sababli aynan ushbu bosqichda ijtimoiy faollikning pedagogik jihatdan to'g'ri boshqarilishi keyingi ta'lim bosqichlaridagi shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish uchun muhim zamin yaratadi. Ijtimoiy faollik tushunchasi o'quvchining jamoa hayotida ishtirok etishi bilangina cheklanmaydi. U o'quvchining tashabbus ko'rsatishi, o'z fikrini bayon qilishi, boshqalarning fikrini tinglashi, jamoaviy vazifalarni bajarishi, muammolarni birgalikda hal qilishi, tengdoshlariga yordam berishi va ijtimoiy mas'uliyatni his etishini ham qamrab oladi. UNESCO ijtimoiy-emotsional ta'limni o'quvchilarning his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalarga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatish, ijobiy munosabatlar o'rnatish, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish hamda murakkab vaziyatlarni samarali boshqarish kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni sifatida tavsiflaydi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishni boshqarish masalasi zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishni boshqarishning pedagogik shart-sharoitlari, samarali metodlari va tashkiliy mexanizmlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari: boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligi tushunchasining pedagogik mazmunini aniqlash, ijtimoiy faollikni rivojlantirish omillarini tahlil qilish, o'qituvchining boshqaruv faoliyatining o'rnini belgilash, hamkorlikdagi va interfaol metodlarning imkoniyatlarini aniqlash, ijtimoiy faollikni monitoring qilish mezonlarini ishlab chiqish, ijtimoiy faollikni rivojlantirishning pedagogik boshqaruv modelini taklif etish.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang'ich ta'limda o'quvchining ijtimoiy rivojlanishi masalalari konstruktivistik, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan va ijtimoiy-emotsional ta'lim yondashuvlari doirasida o'rganilgan. L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish konsepsiyasida bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit, muloqot va hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. J. Dewey esa ta'limni bolaning amaliy faoliyati va ijtimoiy tajribasi bilan bog'lash zarurligini ta'kidlaydi. J. Piaget qarashlarida ham tengdoshlar bilan o'zaro munosabat bolaning ijtimoiy va kognitiv rivojlanishida muhim omil sifatida qaraladi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa ijtimoiy-emotsional ta'limning o'quvchilarning ijtimoiy xulqi va munosabatlariga ta'siri keng o'rganilmoqda. Cipriano va hamkorlarining 2023-yildagi katta meta-tahlilida 53 mamlakatdagi 424 ta tadqiqot va 575 mingdan ortiq o'quvchi ma'lumotlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, maktabga asoslangan universal ijtimoiy-emotsional ta'lim dasturlari o'quvchilarning ko'nikmalari, munosabatlari, xulq-atvori, tengdoshlar bilan munosabatlari, maktab faoliyati va akademik natijalarida ijobiy o'zgarishlar bilan bog'langan. 2026-yilda e'lon qilingan boshlang'ich maktablarga oid meta-tahlilda 6–10 yoshdagi o'quvchilar ishtirokidagi 65 ta tadqiqot umumlashtirilib, universal ijtimoiy-emotsional dasturlar kognitiv boshqaruv, ijtimoiy ko'nikmalar, emotsional jarayonlar, identifikatsiya va nuqtayi nazarni anglash kabi yo'nalishlarda ijobiy natijalar berishi qayd etilgan. Shu bilan birga, dasturni amalga oshirish sifati va o'quvchilarning yoshi kabi omillar natijalarni modulyatsiya qilishi aniqlangan. Demak, adabiyotlar tahlili boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirish faqat tarbiyaviy tadbirlar orqali emas, balki kundalik ta'lim jarayonining o'zida ham tizimli ravishda tashkil etilishi zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, pedagogik kuzatish, nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va diagnostik yondashuvlardan foydalanildi.

Ijtimoiy faollikni rivojlantirish jarayonini boshqarish quyidagi tarkibiy qismlar asosida ko'rib chiqildi:

1. motivatsion komponent – o'quvchining jamoaviy faoliyatga qiziqishi;
2. kommunikativ komponent – boshqalar bilan muloqot qilish va fikr almashish qobiliyati;

3. faoliyat komponenti – topshiriq va tadbirlarda faol ishtirok etish;
4. tashabbuskorlik komponenti – mustaqil g'oya va takliflar ilgari surish;
5. hamkorlik komponenti – tengdoshlar bilan birgalikda faoliyat olib borish;
6. refleksiv komponent – o'z faoliyati va uning natijalarini baholay olish.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligi tabiiy ravishda shakllanib qolmaydi. Uni maqsadli pedagogik boshqarish, o'quvchilarga tegishli ijtimoiy tajribani muntazam yaratish va faol ishtirok uchun sharoit tashkil etish zarur. Ijtimoiy faollikni rivojlantirishda birinchi navbatda ijobiy psixologik-pedagogik muhitni yaratish muhim. O'quvchi o'z fikrini erkin bildirishdan qo'rqmaydigan, xatosi uchun kamsitilmaydigan va boshqa o'quvchilar tomonidan hurmat qilinadigan muhitda ijtimoiy faollikni namoyon qilishga ko'proq moyil bo'ladi.

1-jadval. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirish omillari

Omil	Mazmuni	Kutiladigan natija
Ijobiy muhit	Hurmat, ishonch va xavfsiz muloqot	Faol ishtirok
Hamkorlik	Juftlik va guruhlarda ishlash	Jamoaviylik
Interfaol metodlar	Munozara, rol o'ynash, loyiha	Tashabbuskorlik
Rag'batlantirish	Og'zaki, yozma va ijtimoiy rag'bat	Faollikning mustahkamlanishi
Mustaqil topshiriqlar	Tanlash va qaror qabul qilish imkoniyati	Mustaqillik
Refleksiya	Faoliyatni tahlil qilish	O'zini anglash
Monitoring	Muntazam pedagogik kuzatuv	Rivojlanish dinamikasini aniqlash

O'quvchilarning ijtimoiy faolligini boshqarishda guruhli ishlar alohida ahamiyatga ega. Masalan, kichik guruhlariga bo'lingan o'quvchilarga muayyan muammoni hal qilish, loyiha ishlab chiqish yoki ijodiy topshiriqni bajarish vazifasi berilganda ular o'zaro fikr almashish, vazifalarni taqsimlash, bir-birining fikrini tinglash va umumiy natijaga erishish tajribasini egallaydilar. Bunda o'qituvchi guruh faoliyatini to'liq o'z nazoratiga olmasdan, o'quvchilarga mustaqil faoliyat yuritish imkonini berishi lozim. O'qituvchining asosiy vazifasi jarayonni tashkil etish, zarur vaziyatlarda yo'naltirish va natijani pedagogik jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Ijtimoiy faollikni boshqarish modeli. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishni quyidagi ketma-ketlik asosida tashkil etish maqsadga muvofiq:

Diagnostika → Maqsadni belgilash → Ijtimoiy vaziyatlarni yaratish → Hamkorlikdagi faoliyat → Ragʻbatlantirish → Monitoring → Refleksiya → Pedagogik tuzatish → Qayta rejalashtirish.

Mazkur modelda diagnostika boshlangʻich bosqichni aniqlashga xizmat qiladi. Keyingi bosqichda oʻquvchilarning yosh va individual xususiyatlaridan kelib chiqib, ijtimoiy faollikni rivojlantirish maqsadlari belgilanadi. Ijtimoiy vaziyatlarni yaratish bosqichida oʻquvchilarning birgalikda harakat qilishiga imkon beradigan pedagogik vaziyatlar tashkil etiladi. Bunday vaziyatlarga guruhli topshiriqlar, rolli oʻyinlar, munozaralar, kichik loyihalar, sinf tadbirlari va ijtimoiy tashabbuslar kiradi. Ragʻbatlantirish jarayonida faqat yakuniy natija emas, balki oʻquvchining tashabbusi, boshqalarga yordam berishi, faol tinglashi, guruh ishiga qoʻshgan hissasi ham eʼtirof etilishi kerak.

2-jadval. Ijtimoiy faollik darajasini baholash mezonlari

Daraja	Asosiy koʻrsatkichlar
Yuqori	Tashabbuskor, muloqotga faol kirishadi, guruh ishini tashkil etishda yordam beradi, fikr bildiradi, boshqalarga koʻmaklashadi
Oʻrta	Faoliyatda ishtirok etadi, topshiriqlarni bajaradi, lekin tashabbus koʻrsatishi barqaror emas
Past	Jamoaviy faoliyatda kam ishtirok etadi, muloqotdan qochadi, mustaqil fikr bildirishda qiynaladi

Mazkur mezonlar oʻqituvchiga oʻquvchilarni bir-biri bilan mexanik tarzda taqqoslash uchun emas, balki har bir bolaning individual rivojlanish dinamikasini aniqlash uchun xizmat qilishi kerak. Ijtimoiy-emotsional taʼlim boʻyicha katta hajmdagi ilmiy dalillar ham oʻquvchilarning ijtimoiy koʻnikmalari, xulqi, tengdoshlar bilan munosabatlari va maktabdagi faoliyatini rivojlantirishda tizimli yondashuv muhimligini koʻrsatadi. Shu bilan birga, dastur mazmuni va uni amalga oshirish sifati natijalarga taʼsir qilishi mumkin.

Oʻqituvchining boshqaruvdagi roli. Boshlangʻich sinf oʻqituvchisi oʻquvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- diagnostik funksiya – oʻquvchilarning ijtimoiy faollik darajasini aniqlash;
- rejalashtiruvchi funksiya – ijtimoiy faoliyat uchun pedagogik vaziyatlarni rejalashtirish;
- tashkilotchilik funksiyasi – guruh va jamoaviy faoliyatni tashkil etish;
- motivatsion funksiya – oʻquvchilarni faol ishtirok etishga undash;
- kommunikativ funksiya – oʻquvchilar oʻrtasidagi samarali muloqotni qoʻllab-quvvatlash;
- korreksion funksiya – aniqlangan muammolar asosida pedagogik taʼsir choralari belgilash;
- refleksiv funksiya – faoliyat natijalarini oʻquvchilar bilan birgalikda tahlil qilish.

Shunday qilib, o'qituvchi ijtimoiy faollikni boshqarishda qat'iy nazoratchi emas, balki o'quvchi tashabbusini qo'llab-quvvatlovchi pedagogik tashkilotchi sifatida namoyon bo'lishi maqsadga muvofiq.

Ijtimoiy faollikni rivojlantirishning samarali usullari. Boshlang'ich sinflarda quyidagi metodlardan foydalanish ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi:

“Aqliy hujum” – o'quvchilarni erkin fikr bildirishga undaydi.

“Klaster” – o'quvchilarning umumiy fikrlarni birlashtirish va guruhlash qobiliyatini rivojlantiradi.

“Juftlikda ishlash” – muloqot va o'zaro yordam ko'nikmalarini shakllantiradi.

“Kichik guruhlarda ishlash” – jamoaviy mas'uliyat va hamkorlikni kuchaytiradi.

Rolli o'yinlar – turli ijtimoiy vaziyatlarda o'zini tutish, empatiya va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Loyiha metodi – tashabbuskorlik, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilishni rivojlantiradi.

Muammoli ta'lim – o'quvchilarni muammoli vaziyatni birgalikda tahlil qilish va yechim topishga yo'naltiradi.

Refleksiya – o'quvchilarga o'z faoliyati, guruhdagi roli va erishgan natijalarini anglash imkonini beradi.

UNESCO tomonidan ta'kidlanganidek, ijtimoiy-emotsional ta'limning mazmuni kognitiv, ijtimoiy, emotsional va munosabatlarga oid jihatlarni birlashtiradi. Shu sababli ijtimoiy faollikni rivojlantirishni faqat alohida tarbiyaviy mashg'ulotlar bilan chegaralamasdan, fan darslari va sinfdan tashqari faoliyatga integratsiya qilish mumkin.

Muhokama. Olib borilgan nazariy tahlil asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishda uchta asosiy pedagogik yo'nalish ajratildi. Birinchisi, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib, bunda o'quvchi ijtimoiy ko'nikmalarni tayyor ma'lumot sifatida emas, balki amaliy faoliyat jarayonida egallaydi. Ikkinchisi, hamkorlikka asoslangan yondashuv bo'lib, bunda o'quvchilarning juftlik va guruhlardagi faoliyati markaziy o'rin egallaydi. Bunday faoliyat o'quvchiga o'z fikrini ifodalash bilan birga boshqalarning fikrini tinglashni ham o'rgatadi. Uchinchisi, refleksiv-boshqaruv yondashuvi bo'lib, bunda o'qituvchi o'quvchilarning ijtimoiy faolligini muntazam kuzatib, olingan natijalar asosida keyingi pedagogik faoliyatini takomillashtirib boradi. Shuningdek, ijtimoiy faollikni rivojlantirishda barcha o'quvchilarga bir xil talab qo'yishdan ko'ra, ularning individual xususiyatlarini hisobga olish muhim. Chunki ayrim o'quvchilar faol muloqotga tez kirishsa, boshqalari o'z fikrini bildirish uchun ko'proq vaqt va pedagogik qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezishi mumkin. Shu asosda ijtimoiy faollikni boshqarishning umumiy pedagogik formulasini quyidagicha ifodalash mumkin:

Ijtimoiy faollik = motivatsiya + muloqot + hamkorlik + tashabbus + mas'uliyat + refleksiya + pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Mazkur formula ijtimoiy faollikni bitta ko'rsatkich orqali emas, balki bir-biri bilan bog'liq bir nechta komponentlarning majmuasi sifatida baholash imkonini beradi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishni boshqarish zamonaviy boshlang'ich ta'limning muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Ijtimoiy faollik bolaning faqat jamoaviy tadbirlarda qatnashishi emas, balki tashabbus ko'rsatishi, muloqot qilishi, hamkorlik qilishi, o'z fikrini ifodalashi, boshqalarning fikrini hurmat qilishi va ijtimoiy mas'uliyatni namoyon etishini ham qamrab oladi. Tadqiqot natijalari asosida ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun ijobiy pedagogik muhit, hamkorlikdagi ta'lim, interfaol metodlar, loyiha va rolli o'yinlar, rag'batlantirish, refleksiya hamda tizimli monitoringni o'zaro uyg'unlashtirish zarurligi aniqlandi. O'qituvchi mazkur jarayonda o'quvchilar faoliyatini qat'iy nazorat qiluvchi subyekt emas, balki ularning tashabbusini qo'llab-quvvatlovchi, ijtimoiy vaziyatlarni tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi va rivojlanish natijalarini monitoring qiluvchi pedagog sifatida faoliyat yuritishi lozim. Ijtimoiy-emotsional ta'lim bo'yicha xalqaro tadqiqotlar ham tizimli maktab dasturlari ijtimoiy ko'nikmalar, ijobiy xulq-atvor, tengdoshlar bilan munosabatlar va maktab faoliyatini yaxshilashi mumkinligini ko'rsatmoqda. Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishni samarali boshqarish diagnostika – rejalashtirish – faoliyatni tashkil etish – rag'batlantirish – monitoring – refleksiya – pedagogik korreksiya izchilligiga asoslangan uzluksiz jarayon sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. *What You Need to Know About Social and Emotional Learning*. – Paris: UNESCO, 2024.
2. UNESCO. *Mainstreaming Social and Emotional Learning in Education Systems: Policy Guide*. – Paris: UNESCO, 2024.
3. Cipriano C., Strambler M.J., Naples L.H. et al. The State of Evidence for Social and Emotional Learning: A Contemporary Meta-Analysis of Universal School-Based SEL Interventions // *Child Development*. – 2023. – Vol. 94, No. 5. – P. 1181–1204.
4. Takizawa Y., Bambling M., Matsumoto Y. et al. Effectiveness of Universal School-Based Social-Emotional Learning Programs in Promoting Social-Emotional Skills, Attitudes Towards Self and Others, Positive Social Behaviors, and Improving Emotional and Conduct Problems among Japanese Children: A Meta-Analytic Review // *Frontiers in Education*. – 2023. – Vol. 8.
5. Hu Y., Godor B.P., Nederhand M. et al. Programs and Practices Influencing Socio-Emotional Learning in Primary Schools: A Meta-Analysis. – 2026.
6. Durlak J.A., Mahoney J.L., Boyle A.E. What We Know, and What We Need to Find Out About Universal, School-Based Social and Emotional Learning Programs for

Children and Adolescents: A Review of Meta-Analyses and Directions for Future Research // *Psychological Bulletin*. – 2023.

7. CASEL. *What We Know and What We Need to Find Out About Universal, School-Based Social and Emotional Learning Programs*. – 2023.

8. Hattie J. *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. – London: Routledge, 2012.